

УДК 94 : 327.51 (4-6ЄС) «1948/1949»

ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІЖУРЯДОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ – РАДИ ЄВРОПИ, ЯК ЕТАП РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЇ У 1948-1949 рр.

Леся Гончаренко

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Україна, 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87
e-mail: alesjazabltnaja@rambler.ru

Історія міжнародних міжурядових організацій має не тільки пізнавальне значення. Будучи тісно пов'язаними з розвитком міжнародних відносин, ці організації зазнають впливу глибоких економічних, соціальних і політичних змін, які відбуваються у міжнародній сфері та відображають ці зміни у своїй діяльності. Отже, аналіз еволюції міжурядових організацій дає додаткові можливості для розуміння основних етапів і тенденцій розвитку міжнародних відносин у той чи інший історичний період.

Перші міжнародні міжурядові організації в їх сучасному розумінні, тобто як одна із стабільних форм міжнародного співробітництва держав, з'явилися відносно недавно - трохи більш ста років тому. Їх виникненню передувало тривалий процес розвитку міжнародного співробітництва, у ході якого формувалися об'єктивні суспільні потреби щодо створення спеціальних міжнародних органів. Ці новостворені організації повинні були регулювати відносини між країнами, які представляли міжнародний інтерес і загострювалися у тій чи іншій галузі [3]. Однією з таких організацій є Рада Європи – міжнародний правовий регіональний інститут, що формує єдиний культурно-правовий європейський простір. Пройшовши складний шлях свого розвитку та становлення, сьогодні ця організація об'єднує 47 держав Європи. Зрозуміло, що на сьогоднішнє знання щодо створення, розвитку та функціонування даної організації є надзвичайно важливими для України.

Аналізуючи історіографію дослідження варто зазначити, що дана проблема досліджується, як вітчизняною, так і зарубіжною наукою. Розглядаючи праці європейських істориків варто виокремити дослідження М.-Т. Бітш, в яких представлені основні етапи європейської інтеграції [9; 10], та працю А. Робертсона [12] присвячену саме Раді Європи, її структурі, функціям і досягненням.

Серед російської історіографії проблеми, що досліджується, варто зупинитися на працях: М. Флоринського [8], який у своїй праці нама-

гається проаналізувати перспективи та недоліки створення Європейського Союзу, Н. Калашнікової [4], яка дослідила німецьке питання в євроінтеграційному будівництві й О. Панаріної [6], що висвітлила позицію британської влади щодо об'єднувачих процесів.

В українській історіографії даною проблемою займаються: А. Мартинов [5], який у своєму дослідженні висвітлив розвиток ідеї об'єднання Європи та шляхи її реалізації у 1945-1952 рр. А. Грубінко [1], який досліджує роль Великої Британії у процесах європейської політичної інтеграції у повоєнний період (1945-1956 рр.). Велике значення у розвитку вітчизняної історичної науки з питань європейської інтеграції відіграє започаткування у 2015 р. фахового тематичного журналу «Європейські історичні студії» під редакцією доктора історичних наук, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. Машевського [2], який публікується і на сьогодні.

Документальна база статті представлена Статутом Ради Європи підписаним 5 травня 1949 р. [7].

Необхідно звернути увагу та той факт, що як зарубіжні, так і українські вчені досліджували окремі аспекти діяльності Ради Європи, у зв'язку з цим, мета дослідження полягає у тому, щоб на основі вивчення джерельної бази й історіографічних робіт комплексно дослідити процес створення міжнародної міжурядової організації – Ради Європи, як окремого етапу розвитку інтеграційних процесів 1948-1949 рр., проаналізувати основні причини створення цієї організації та відношення до неї європейських владних еліт.

У 1948 р. Європейський рух організував Міжнародний координаційний комітет з об'єднання Європи, постійно діючу неофіційну організацію, головною метою якої був розвиток і пропаганда ідеї Європейського Союзу. Комітету було доручено представляти рішення Конгресу у Гаазі європейським урядам, щодо створення Ради Європи – міжнародної ор-

ганізації в європейському просторі. Так почалася урядова фаза створення Ради Європи.

Через два місяці після Європейського Конгресу у Гаазі 20 липня 1948 р. на черговій сесії Консультативної Ради Брюссельського договору (військовий договір підписаний 17 березня 1948 р. Францією, Великобританією та країнами Бенілюксу) французький міністр закордонних справ Ж. Бідо запропонував резолюції Конгресу Європи на обговорення у Консультативній Раді та першим зробив офіційну пропозицію на урядовому рівні щодо створення Європейського Парламенту. Даним організаціям було запропоновано підготувати економічний і митний союз, а у політичній сфері – Європейську Асамблею, представлену парламентаріями всіх європейських країн.

Французький та європейський політик, один із засновників Європейського Союзу Р. Шуман зайнявся просуванням проекту асамблеї. Йому вдалося переконати французький уряд зробити Європейський рух помічником у справі створення нової організації, крім того, він домогся підтримки бельгійського міністра закордонних справ П.-А. Спаака [10, с. 165-198].

У серпні 1948 року уряд Франції запропонував країнам-членам Брюссельського договору скликати підготовчу конференцію з питань реалізації резолюцій Європейського Конгресу у Гаазі. Головними дійовими особами стали п'ять країн-членів Брюссельського договору, до яких згодом додалися ще п'ять країн: Данія, Італія, Ірландія, Норвегія та Швеція.

У середині серпня 1948 р. Міжнародний комітет з європейського об'єднання представив меморандум, в якому був розміщений проект європейської організації та підтверджувалася вимога створення Консультативної асамблеї. 2 вересня 1948 р., після проведених доопрацювань проект, запропонований Європейським рухом, був офіційно прийнятий Бельгією. Франція також надала свою позитивну відповідь. В інших європейських країнах пропозиція була зустрінута по-різному. Так, Голландія зайняла нерішучу позицію, а британський лейбористський уряд віднісся до пропозиції негативно [8, с. 100].

2 вересня 1948 р. Бельгія та Франція оголосили про те, що пропозиції Гаазького Конгресу зі створення Європейської Асамблеї включені до порядку денного засідання Постійної Комісії п'яти членів Брюссельського договору. Засідання Комісії відкрилося 25 жовтня 1948 р. у Парижі під головуванням прихильника європейського об'єднання Е. Ерріо.

У ході роботи Постійної Комісії Франція бу-

ла змушена відійти від викладених перспектив у меморандумі Європейського руху та запропонувала організувати Дослідницький комітет. Мета його роботи полягала в обговоренні питань створення майбутньої європейської організації та поданні урядам конкретних заходів, які необхідні для того, щоб здійснювати більш тісний союз між країнами Європи [11, с. 58]. Таким чином, у складних умовах у Парижі, у Бурбонському палаці, почав свою роботу Дослідницький комітет. Цей Комітет складався з 18 членів: 5 від Великобританії, 5 від Франції, 3 від Бельгії, 3 від Нідерландів, 2 від Люксембурга. Британську делегацію представляли Х. Дальтон, Г. Джебб, Е. Брідж. Французька делегація складалася з Л. Блюма, П. Рейно і де Ментона. Бельгійська делегація була представлена Ф. Дехаузом, Ван Лангенховом тощо [12, с. 6].

Великобританія на засіданні Дослідницького комітету представила власний проект, який передбачав створення «Ради Європи», членство в якому протягом перших п'яти років повинно було бути обмежене учасниками Брюссельського договору. Делегації країн-учасниць повинні призначатися урядами. З компетенції запропонованої Раді Європи були виключені питання оборони, призначені для проектованого Північно-Атлантичного договору й економічні питання, які перебували у компетенції Організації європейського економічного співробітництва (ОЕЕС) – міжнародної міждержавної економічної організації, створеної у 1947 році шістьнадцятьма європейськими країнами (Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Туреччина, Франція, Швейцарія, Швеція) для економічного співробітництва, у тому числі – для участі у плані Маршалла. З 1952 р. ОЕЕС у разі потреби могла бути підпорядкована Раді Європи. В основу прийняття рішень Ради Європи було б покладено принцип відносної однаковості. Таким чином, ця організація цілком відповідала б Консультативній Раді Брюссельського договору, але мала б більш розширене членство [11, с. 60-62].

Французький меморандум пропонував створення Європейського Союзу, головним органом якого повинна була стати Парламентська асамблея. Асамблея складалася б з представників парламентів європейських країн і приймала б рішення більшістю голосів. По суті, вона представляла б собою зародок майбутнього Європейського Парламенту. Ця Асамблея, крім питань запропонованих урядами,

могла б обговорювати будь-які інші питання та встановлювати свій порядок денний. Рішення, прийняті більшістю голосів, повинні передаватися урядам, які у свою чергу були компетентні у прийнятті рішень. Крім Асамблеї, французький проект передбачав створення урядової Ради, яка представляла собою поступку Британії. Цей орган повинен був би готувати роботу Асамблеї [4, с. 211]. Отже, між цими проектами проявилася радикальна відмінність як у формі створення майбутньої організації, так і в питаннях компетенції, тобто у способах прийняття рішень і способах призначення делегатів.

Таким чином, перші засідання допомогли краще виявити різні точки зору та визначити більш точно розбіжності між проектами. Однак у ході третього засідання, незважаючи на зусилля Бельгії, Франція та Британія так і не змогли домовитися. Англійська сторона внесла пропозицію доручити розгляд питання спеціальній підкомісії, яка повинна була докладно розглянути положення представлених Францією, Бельгією та Великобританією і висунути рішення.

Підкомісія припинила роботу 15 грудня і розглянула звіт, розроблений Редакційним комітетом. Згідно зі звітом пропонувалося створити Раду Міністрів Європи та Європейську Консультативну Асамблею. Відповідно до меморандуму французького уряду Рада Міністрів Європи розглядалася як вторинний орган, але у дійсності він володів великими повноваженнями, що відповідало інтересам Великобританії. Кожна країна-член була б представлена міністром, обраним з уряду. Рішення повинні прийматися одноголосно, за винятком тоді, коли Рада вирішувала інакше. Компетенція Асамблеї була аналогічна франко-бельгійському проекту, але її поле діяльності значно скорочено, так як найбільша ініціатива була покладена на Раду. Цей текст, нарешті, передбачав створення Секретаріату [11, с. 63].

На наступний день цей звіт був переданий на вивчення представникам урядів всередині Дослідницького Комітету. Після його розгляду англійські делегати підкреслили, що було зроблено значний внесок у напрямку врегулювання питань створення організації. Французька реакція була різкою, обурення викликалося головним чином щодо обмеження компетенції Асамблеї. Бельгійська делегація визнала синтез запропонований підкомітетом, задовільним, але зазначила, що необхідні подальші переговори та поступки з боку Великобританії. Однак Хьюг Дальтон, глава британ-

ської делегації на переговорах, зруйнував усі надії своїх партнерів, представивши нову позицію свого уряду. Цей проект значно відрізнявся від франко-бельгійського меморандуму. У ньому пропонувалося називати Асамблею «Конференція», у той час як термін «Комітет» замінив би «Рада». Ця Конференція об'єднала б призначені урядами національні делегації та здійснювала б «блоковане голосування» [11, с. 64].

Після оприлюднення нової британської позиції суперечки досягли піку. Французькі представники були дуже обуреними та висловлювали своє глибоке розчарування компетенцією Конференції, яку Е. Ерріо розцінив як «даремний гвинтик». Бельгійська сторона також вважала запропонований варіант недостатнім, але більш ніж коли б то не було, постаралася направити свою політику на пошуки можливих компромісів.

П.-А. Спаак і Р. Шуман готові були продовжити пошуки компромісу, вважаючи, що угода можлива та необхідна. Р. Шуман доклав усіх зусиль, щоб домогтися поступок з боку Великобританії. Він хотів за всяку ціну уникнути повного провалу переговорів, який викликав би невдоволення у європейців та в американців, прихильних до проекту. Він також бажав не дистанціюватися від британців, участь яких розглядалася як необхідна умова для створення противаги Німеччині [9, с. 5]. У цей час Франція не мала реальної можливості стати лідером в європейському об'єднанні тому розглядала участь Великобританії як необхідність. Спробою узгодження політики двох країн став візит Р. Шумана до Лондону, де він вів переговори з Е. Бевіном у січні 1949 р.

Таким чином, у рамках Консультативної ради Брюссельського договору 27 та 28 січня 1949 р. п'ятьом міністрам закордонних справ вдалося домовитися про положення майбутньої організації. Зрештою, було вирішено створити Раду Європи, яка повинна складатися з Комітету міністрів і Консультативної Асамблеї. Щодо цього органу сторони домовилися, що, з одного боку, кожен член Ради Європи буде самостійно встановлювати процедуру, згідно з якою будуть призначатися делегації в Асамблеї, з іншого боку, що голосування буде індивідуальним, а не блокованим. Що стосується Комітету міністрів, то у ньому голосування буде проходити одноголосно. Крім того, на Консультативній Раді було запропоновано приєднатися до майбутньої організації Італії, Ірландії та Скандинавським країнам [4, с. 214].

Подальша робота тривала в юридичній ко-

місії, з 3 по 5 травня основні питання були розглянуті міністрами закордонних справ. Під час обговорень компетенції майбутньої організації Скандинавські країни намагалися отримати всі гарантії того, що Рада Європи не зможе набути наднаціональних рис.

У кінцевому рахунку, досягнутий компроміс повністю задовольнив британські інтереси та погляди: Європейського Союзу не буде, а буде «двоглова Рада Європи», де Консультативна асамблея очолюватиметься Комітетом міністрів, єдино здатним приймати рішення, що на ділі буде рекомендаціями урядам держав-членів. Крім цих двох органів створювався Генеральний секретаріат, який отримував адміністративні функції. Навіть сама назва нової організації, говорила про перемогу британської точки зору.

Таким чином, стає зрозумілим, що початковий проект був повністю змінений, він виявився відхиленням не тільки від мрій федералістів, а й від положень, прийнятих на Конгресі у Гаазі. На базі цього компромісу і був укладений 5 травня 1949 р. договір, відповідно до якого була створена Рада Європи. Статус нової організації створював фактично асоціацію держав нового типу, засновану на європейських цінностях, на спільній прихильності принципам демократії. Тобто співтовариство, засноване на праві. Крім п'яти країн-членів Брюссельського договору його підписали Італія, Ірландія, Данія, Норвегія, Швеція. Через три місяці, у серпні 1949 р. Р. Шуман відкрив перше засідання Комітету міністрів Ради Європи. У цілому, створення Ради Європи зустріло позитивні відгуки прихильників європейського об'єднання, оскільки передбачалося, що ця організація почне зародження європейської федерації. Слід підкреслити, що статус Ради Європи ніколи не розглядався як остаточний, прихильники європейського об'єднання вважали, що це перший етап на довгому політико-правовому шляху.

Отже, після Другої світової війни вже існуючі міжнародні організації не відповідали необхідним вимогам часу та не справлялися зі своїми функціями, тому уряди європейських країн вирішили створити Раду Європи. Саме створення європейської організації стало одним з головних напрямків зовнішньої політики Франції, Бельгії та Великобританії. Великобританія розглядалася як головний союзник континентальних країн у створенні Ради Європи. Таке ставлення забезпечило Великобританії домінуюче становище у серії проведених

переговорів і консультацій та відстоювання нею власної позиції. Великобританія мала свій проект, який передбачав створення «Ради Європи», а Франція пропонувала створення Європейського Союзу, головним органом якого повинна була стати Парламентська Асамблея. Тим не менш, компроміс став можливий тому, що Рада Європи не розглядалася як статична організація. Передбачалося, що її створення – це перший крок на шляху європейського об'єднання. На момент свого заснування це була організація міжурядового співробітництва з широким спектром заявлених цілей та обмеженою компетентністю. Найбільші суперечки викликала форма, функції та повноваження нової міжнародної організації, які виникли між Францією та Великобританією. Проте, розуміючи необхідність змін на континенті й об'єднання країн Європи владні еліти змогли дійти до компромісу результатом якого і стало підписання угоди 5 травня 1949 р. про створення Ради Європи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Грубінко А. Роль Великої Британії у процесах європейської політичної інтеграції у повоєнний період (1945-1956 рр.) [Електронний ресурс] / А. Грубінко // Європейські історичні студії. – 2016. – № 3. – С. 6-19. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/andrij-grubinko-rol-velykoyi-brytaniyi-u-protseh-yevropejskoyi-politychnoyi-integratsiyi-u-povoyennyj-period-1945-1956-rr>
2. Європейські історичні студії [Електронний ресурс] // Наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/about>
3. Зайцева О.Г. Возникновение и развитие международных межправительственных организаций / О.Г. Зайцева // Вопросы истории. – 1976. – № 12. – С. 58-74.
4. Калашникова Н.В. Образование Совета Европы как один из этапов европейской интеграции / Н.В. Калашников // Historia – magistra vitae. (Межвузовский сборник к 60-летию Аникеева А.А.). – Ставрополь, 2002. – С. 209-221.
5. Мартинов А. «Пан'Європа» Ріхарда Куденхова-Калергі та започаткування процесу європейської інтеграції / А. Мартинов [Електронний ресурс] // Європейські історичні студії. – 2016. – № 3. – С. 69-91. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/andrij-martynov-pan-yevropa-riharda-kudenhova-kalergi-ta-zapochatkuvannya-protsehu-yevropejskoyi-integratsiyi>
6. Панарина Е.А. Развитие идеи европейской интеграции в первой половине XX века / Е.А. Панарина: автореферат дис... к. ист. н. – Ставрополь: Ставроп. гос. ун-т, 2006. – 22 с.
7. Статут Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/documents/statute>
8. Флоринский М. Интеграция Европы? / М. Флоринский. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. – 142 с.
9. Bitsch M.-T. De l'Europe des Dix a l'organisation / M.-T. Bitsch // Jalons pour une histoire du Conseil de l'Europe actes du colloque Strasbourg (8-10 juin 1995). – Berne, 1997.
10. Bitsch M.-T. La France et la naissance du Conseil de l'Europe / M.-T. Bitsch // Histoire des debuts de la construction europeenne, mars 1948 – mai 1950. – Bruxelles, 1986. – P. 165-198.
11. Engelbel M.-A. La Belgique et les debuts du Conseil de l'Europe / M.-A. Engelbel // Jalons pour une histoire du Conseil de l'Europe actes du colloque Strasbourg (8-10 juin 1995). – Berne, 1997.
12. Robertson A. The Council of Europe. Its structure, functions and achievements / A. Robertson. – L.: Stevens, 1961. – 252 p.

Гончаренко Леся Процес створення міжнародної міжурядової організації – Ради Європи, як етап розвитку інтеграції у 1948-1949 рр.

У статті аналізується створення міжнародної міжурядової організації – Ради Європи, як важливий чинник поширення ідеї єдності на континенті та розвитку інтеграційних процесів. На основі діяльності провідних європейських країн, а саме, Великобританії та Франції та поглядів їх владних представників розглядається теоретичне підґрунтя інтеграційних процесів та їх практичне значення у майбутньому створенні Ради Європи.

Ключові слова: Рада Європи, європейська єдність, інтеграційні процеси, міжнародні організації, міжнародні відносини, Франція, Великобританія, Бельгія, Брюссельський договір

Гончаренко Леся Процесс создания международной межправительственной организации – Совета Европы, как этап развития интеграции в 1948-1949 гг.

В статье анализируется создание международной межправительственной организации – Совета Европы, как важный фактор распространения идеи единства на континенте и развития интеграционных процессов. На основе деятельности ведущих европейских стран, в частности, Великобритании и Франции и взглядов их властных представителей рассматриваются теоретические основы интеграционных процессов и их практическое значение в будущем создании Совета Европы.

Ключевые слова: Совет Европы, европейское единство, интеграционные процессы, международные организации, международные отношения, Франция, Великобритания, Бельгия, Брюссельский договор

Goncharenko Lesya The establishment of the international intergovernmental organisation – Council of Europe, as a stage of integration development in 1948-1949

The article analyzes the creation of international intergovernmental organization: the Council of Europe, as an important factor in the spread of the idea of unity on the continent and the development of integration processes. On the basis of the activities of the leading European countries, namely Britain and France, and views of their government representatives it is discussed the theoretical foundations of integration processes and their practical value in the future establishment of the Council of Europe. The creation of the European organization became one of the main directions of the foreign policy of France, Belgium and the UK. Britain was considered as the main ally of the continental countries in the establishment of the Council of Europe. It is revealed the essence of the ideas of creation of authorities in the integration processes from the point of view of Britain and France. It is proved that the formation of the Council of Europe was the result of a compromise between these countries, because the newly formed organization was viewed as a dynamic body. It is emphasized that the status of the new organization was actually created by the Association of a new type, based on European values, on a shared commitment to the fundamental values and principles of democracy. That is a community, which is based on law. It is noted that at the time of its creation it was an organization of intergovernmental cooperation with a wide range of stated goals and limited competence. But it is emphasized that the status of the Council of Europe was never considered as final, the supporters of European unification believed that was the first step on a long political-legal path of European unification, which took place on May 5, 1949.

Keywords: Council of Europe, European unity, integration processes, international organization, international relations, France, The UK, Belgium, Treaty Brussels

Рецензенти:

Тодоров І.Я., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 31.01.2017 р.